

ROMEU FIGUERAS, Josep (2000): *Corpus d'antiga poesia popular*. Barcelona: Editorial Barcino. (Els Nostres Clàssics. Col·lecció B, 18) 421 p.

Josep Romeu i Figueras és un dels més conspicus representants de la millor escola filològica nostrada, aquella que troba en Manuel Milà i Fontanals l'impulsor, i en els Rubió, pare i fill, Antoni i Jordi, les més sòlides cadenes de transmissió. Els trets que defineixen més bé la personalitat de Romeu són una tasca científica rigorosa, una vigoria intel·lectual infatigable, una singular capacitat de suggeriment i estímul i la virtut d'infondre optimisme i ganes de treballar, tot plegat des de la discreció i la tenacitat, lluny del rebombori mediàtic i megalòman propi d'aquelles veus que són cridaneres perquè no tenen gaires coses a dir i poden invertir el temps que els vagi en reblar el clau sobre l'enclusa de l'obvietat. Félix de Azúa, amb l'agudesia que el caracteritza fins i tot quan espanyoleja, defineix el professor com aquella espècie que "habita en la Universidad y sabe algunas cosas. Suele tener un campo de conocimiento muy discreto pero macizo... Si se le empuja fuera del campo específico de sus conocimientos, muestra un atroz desconcierto" (Diccionario de las Artes, 1996, p. 107). Doncs bé, als antípodes d'aquesta espècie taxidermista que, lamentablement, no és escassa en les nostres sacrosantes acadèmies, hi ha el professor Romeu i Figueras, que ha exercit el seu mestratge des de la més rigorosa exigència científica i amb una immensa generositat a l'hora de proporcionar temes d'estudi, suggeriments i camins d'anàlisi. A més a més, l'amplitud d'interessos i la diversitat de la dedicació de Romeu abasten tots els períodes de la nostra literatura en els seus dos vessants popular i culte, i la seva extensíssima recerca amb aportacions capdavanteres i edicions modèliques ha produït un dels corpus més impressionants en la investigació catalana i hispànica del segle xx en els camps més diversos de la cultura.

Aquesta immensa i fèrtil producció del Dr. Romeu, dispersa per multitud de revistes especialitzades o volums miscel·lanis introbables, que han bronzejat les noies i els nois de les fotocopiadores de les biblioteques públiques, ha anat sent reunida, en els últims anys, en diversos volums monogràfics sobre el folklore i l'univers llegendístic català (llàstima que no s'hagi reeditat el seu rigorós treball sobre la figura del comte Arnau, que va ser la seva tesi doctoral el 1947 i que si haguessen aprofitat els realitzadors de la serie televisiva Arnau, haurien obtingut sens dubte un producte més fidel a la llegenda), la poesia popular i tradicional, els textos medievals i renaixentistes, el teatre català antic, però també sobre la poesia, l'assaig i la crítica contemporànies, des de Maragall o Foix a Joan Brossa, passant per Salvat Papasseit, Carles Riba, Marià Manent, Rosselló Pòrcel, Salvador Espriu, Màrius Torres, Rosa Leveroni, Miquel Dolç, Joan Vinyoli, Gabriel Ferrater o Joan Perucho, entre tants d'altres, estudis i anàlisis que esdevenen autèntics pilars de la interpretació i la crítica literària.

Doncs bé, una de les recerques punteres de Josep Romeu l'ha consagrada a l'estudi de la poesia popular d'època medieval i renaixentista. Una dedicació intensa i sostinguda a la recerca d'un gènere originàriament oral que acaba d'assolir una nova fita amb la publicació d'aquest Corpus que

recopila i analitza el conjunt d'obres conservades del patrimoni de l'antiga poesia popular en llengua catalana que l'autor ha pogut localitzar en fonts manuscrites o impreses antigues, com també en aplecs d'erudits moderns. El Corpus establert comprèn 437 composicions, senceres o fragmentàries, des del s. XII fins a les darreries del s. XVI, admeses d'acord amb "una concepció de poesia popular com a gènere específic, de contingut, d'estil i, en la gran majoria dels casos de forma" (p. 5).

Tal com ja ho havia precisat en estudis anteriors, Romeu no aplica la designació "popular" en un sentit restringit, sinó que la fa extensiva, d'una banda, a aquelles obres cultes i personals que es caracteritzen per la "presència plenament assumida de determinats trets populars" (p. 5) i, de l'altra, a creacions poètiques que suposen un "treball d'incorporació bàsica del gènere" i que han estat "acceptades i transmeses per tradició" (p. 5). Així, les mostres del primer cas, és a dir, de la incidència de la poesia popular en la lírica culta, comprenen obres d'autors tan il·lustres com Guillem de Berguedà (núms. 1-3), Cerverí de Girona (núms. 4-7) i Ramon Llull (núms. 30-31), mentre que els poemes confeigits mimèticament seguint el model de la poesia popular fins al punt d'aconseguir l'acceptació col·lectiva provenen, entre d'altres, de Joan Timoneda (núms. 187, 284, 290-291, 296-300, 301-354), Joan Ferrandis d'Herèdia (núms. 199-201), Lluís del Milà (núms. 202-204) i Pere Serafi (núms. 355-381). I és que el Renaixement demostra un gran interès per la literatura de tipus popular cosa que empeny a molts autors a elaborar-la i "dignificar-la" segons els criteris de l'Humanisme.

En canvi, s'exclou el que Romeu designa "poesia tradicional" i que defineix com a "productes híbrids en els quals notem tot seguit la mà d'un poeta culte que pretén adaptar la poesia popular a la seva obra, aprofitant-se de l'estil, els continguts i les formes comunes i estereotipades" (p. 9).

Ara bé, el que considerem especialment digne d'admirar en el treball dut a terme per Romeu és l'intent d'establir una distinció nítida entre textos "populars" i "tradicionals" fins i tot en els casos en què les dues modalitats creatives coexisteixen en una mateixa composició, com es veu, per exemple, en el gran nombre de refranys populars, glossats per autors cultes o anònims. Així, a banda d'assumir el repte de reunir les obres que constitueixen el "complex total" del gènere estudiat (p. 5), l'autor del recull ha hagut de fer front a la complexitat de la tasca de descartar o incorporar peces o fragments de peces al Corpus, valent-se d'un procés d'anàlisi rigorosa per a identificar aquelles característiques que reflecteixen la "naturalesa popular incontrovertible" (p. 5) dels textos amb independència del seu origen creacional.

A l'estudi introductori del volum que comentem, Romeu situa les obres del conjunt en el camp literari, és a dir, com a vestigis textuals d'una poesia que té orígens orals i que es caracteritza per un determinat tipus de temàtica, estil i estructures formals. Aquesta poesia es presenta, segons la definició molt diferenciada de l'autor, com a "producte espontani i simple, col·lectiu, col·loquial i directe en l'expressió dels sentiments i els conceptes diversos d'una manera reductiva i intuïtiva, el seu ritme intern, d'una peculiar eurítmia, i la seva adscripció a les maneres més planeres i gràfiques d'expressar-se" (p. 7). Tot seguit, Romeu es dedica a la caracterització detallada dels gèneres que hi són representats, analitzant-los en funció de la seva naturalesa profana o religiosa i la seva temàtica. Clouen la introducció clara i precisa una desena de pàgines dedicades a la minuciosa relació de les "estructures formals externes" de les poesies del conjunt i la relació completa de les fonts manuscrites o impreses antigues d'on provenen les obres. Romeu hi fa una síntesi sobre mètrica i estrofisme en la poesia popular antiga que ens agradaria veure ampliada en un veritable manual de mètrica catalana. I detalla les agrupacions estròfiques més comuns com els aplecs de les noves rimades, les tirades liriconarratives o epicolíriques amb rima als parells o els díctics. Però particularment defineix i analitza les formes complexes com la glossa o la dansa, proveïdes d'un refrany, que constitueix un nucli amb sentit propi, un enunciat concentrat, cenyit i simple, susceptible de ser interpretat per les estrofes o cobles glossadores que el comenten i amplifiquen. El refrany sol ser de dos, tres o quatre versos, i la glossa s'estructura en una primera part, que són els peus o mudança amb una combinació de rimes independent de la del refrany i generalment amb rimes diferents a cada cobla, i la cua o cauda (altrament dita volta), en què es reprèn la rima del refrany en totes les cobles. Un dels subgèneres més difosos de la dansa és el virelai, caracteritzat per la repetició íntegra o gairebé, d'un, dos o tots

els versos del refrany al final (retronx). Quan hi ha refranys intercalats al mig de l'estrofa, a la qual acompanya (refrany medial), estem davant d'un rondeau o rondell, forma francesa que remunta al s. XIII i que pot dur o no el refrany en cap. Una altra forma és la viadera o cançó paral·lelística, que és també una cançó de dansa amb refrany en cap, seguit de dístics que el glossen. N'és un bell exemple la viadera que clou la sisena jornada de la traducció catalana del Decameró (1429), feta al monestir de Sant Cugat del Vallès, on no es tradueix la graciosa ballata de l'original italià, sinó que se substitueix per una d'equivalent catalana que devia ser corrent en l'època.

L'edició del material que forma el Corpus segueix l'ordre cronològic i compta amb una Adenda, que integra tretze textos, en concret, conjurs i oracions dels ss. XIV i XVI, incorporats posteriorment al recull. El quadre d'observacions que acompanya cada peça inventariada inclou la identificació de les fonts manuscrites i les edicions antigues, la referència a les edicions modernes i el paradigma formal, és a dir, l'anàlisi de la rima, la mètrica i l'estrofisme de la composició. En la majoria de casos, també hi figuren precisions referents a la temàtica, al subgènere, a l'estat de conservació i a la relació amb altres textos inventariats o afins. Atès que els poemes provenen de diversos segles i que presenten un llenguatge amb matisos no sempre recollits en els repertoris lexicogràfics, els aclariments lingüístics i les remarques filològiques de l'autor són d'una gran utilitat, com també ho és la inclusió d'un extens glossari, elaborat pel director de la col·lecció, Amadeu-J. Soberanas. Les peces recollides, entre les quals predominen les de caràcter profà i en especial de tema amorós (cançons de requesta, complantes i planys, cançons de disculpa, de comiat, de malmonjada, de malmaridada, albes, etc.), presenten una diversitat considerable que es manifesta tant en la seva naturalesa compositiva com en les característiques lingüístiques. Així hi figuren, per exemple, moltes obres en català a provençalat, com també mostres del subgènere nadalenc, afectat per "un plurilingüisme més o menys estrafet" (núms. 78, 208, 212). Puntualment també es troba alguna peça amb predomini de versos en llatí (núm. 169), en castellà (núm. 353) o en el llenguatge convencional utilitzat per a caracteritzar els negres (núm. 404).

Pel que fa a la procedència del material inventariat, un nombre important d'obres ha estat objecte d'edicions modernes de diversos autors, entre els quals Josep Romeu ocupa un lloc molt destacat. Així citem, a tall d'exemple, les cançons nadalenques provinents del Cançoneret Rovirola (núms. 138-170), que edità per primera vegada el 1949; les peces pertanyents al Cançoner musical del duc de Calàbria (núms. 205-208), que publicà el 1974 i el 1994, esmenant edicions anteriors; el conjunt de viaderes o cançons paral·lelístiques (núms. 4, 33, 81, 93, 94, 99, 124-126, 175, 209, 406, 410, 412, 424), editades el 1993, sovint amb correccions altament significatives respecte a edicions prèvies, o les composicions de base popular inserides a la Consueta de la Nativitat de Jesús Christ (núms. 214-221), que donà a conèixer el 1994.

El Corpus inclou tretze composicions, provinents de fonts manuscrites inèdites (núm. 54, 112, 122, 127-129, 294, 387-401, 414); cinquanta-nou que no han estat objecte d'edicions modernes (núms. 232-283, 403, 404, 433-437) i deu que només comptaven amb edició facsímil (núms. 222-231).

Les peces fins ara inèdites que Romeu dona a conèixer en aquest volum pertanyen a gèneres diferents: el refrany d'una cançó perduda (núm. 54) de finals del s. XIV (Tarragona, Arxiu Històric Arxidiocesà, ms. 60, f. 6v); una poesia d'expressió enjogassada en llaor d'una dama (núm. 112), provinent del Jardinet d'orats (Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 151, ff. 140-141); un comiat o cançó de separació dels amants (núm. 122) i tres refranys de cançons profanes, un dels quals publicat amb una cobla glossadora (núms. 127-129), datables a cavall entre els s. XV i XVI (Barcelona, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, ms. 1, f. 81 i 91-92v); el fragment d'una cançó de temàtica nadalenca (Barcelona, Biblioteca de Catalunya, M. 588/2) de c. 1550-1560 (núm. 294); una sèrie de refranys i glosses de tema amorós (núms. 387-401) de la segona meitat del s. XVI (Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 1723, ff. 45v-46, manuscrit de Galceran Durall) i una cançó de tema amorós (núm. 414), també cincentista (Madrid, Biblioteca Nacional, Secció de Música, M 187, 1 i 2). Dos fragments d'una ensalada nadalenca d'Albert Vila (núms. 292-293), publicada el 1560, apareixen classificats com a inèdits a causa d'un lapsus.

Els textos que no havien estat editats modernament són una cinquantena de proverbis (núm. 232-283), provinents d'una compilació d'Hernán Núñez (Salamanca, Juan de Cánova, 1555); el fragment d'una ensalada (núm. 403), composició de Mateu Fletxa el Jove, publicada el 1581, que inclou una cançó cantada en el “guirigall convencional dels negres” (núm. 404), i, finalment, una sèrie d'oracions heterodoxes (núms. 433-437) provinents de l'Ordinari que Benet de Tocco, bisbe de Vic, publicà el 1568.

Les peces que fins ara tan sols comptaven amb una edició facsímil del 1917 són deu proverbis (núms. 222-231) del Libro de refranes de Pedro Vallés, segons el títol una compilació de 4300 peces. Tenint en compte que Romeu inclou al Corpus aquests espècimens de poesia popular d'estil sentenciós i planer, com també una selecció de cobles del famós Llibre de bons amonestaments de fra Anselm Turmeda (núm. 73), ens preguntem si no s'hi haurien d'haver inclòs igualment algunes mostres del Llibre de tres, de finals del s. xiv, recentment editat per Martí de Riquer (Barcelona: Quaderns Crema, 1997).

Una bibliografia, extensa i exhaustiva, uns índexs de noms i de matèries ben útils, elaborats per Josep M. Pujol, i el ja esmentat glossari clouen el volum.

En resum, la present aportació de Josep Romeu a la prestigiosa col·lecció “Els Nostres Clàssics” —segons el seu fundador Josep Maria de Casacuberta, inspirada per Pompeu Fabra perquè servís de “biblioteca de divulgació dels antics autors catalans”— constitueix un punt de referència essencial no tan sols en el camp de la difusió i de l'estudi dels testimoniatges escrits del patrimoni poètic popular català, sinó també en relació al coneixement de la incidència de la lírica popular en textos cultes i personals i en relació a l'estudi de l'elaboració imitativa del gènere, acceptada per la collectivitat i transmesa per la tradició.

LENKE KOVÁCS

FRANCESC MASSIP

Universitat Rovira i Virgili de Tarragona